

**SOCIO-COGNITIVE MECHANISMS
OF DISCOURSE CONSTRUCTION:
FROM INDIVIDUAL PERCEPTION
TO COLLECTIVE CONSCIOUSNESS
DURING THE RUSSIA'S INVASION OF UKRAINE**

**СОЦІОКОГНІТИВНІ МЕХАНІЗМИ
КОНСТРУЮВАННЯ ДИСКУРСУ:
ВІД ІНДИВІДУАЛЬНОГО СПРИЙНЯТТЯ
ДО КОЛЕКТИВНОГО СВІДОМОГО
В РОКИ РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ В УКРАЇНУ**

Oleksii Lenartovych¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-568-6-17>

Російське повномасштабне вторгнення в Україну у 2022 році призвело до певного глибокого дискурсивного зламу. Одним із центральних питань лінгвістичних досліджень опинилися механізми конструювання сенсів, що формуються на перетині ментальних моделей особистостей, спільнот, націй, медійних структур, історичної пам'яті націй і політичної комунікації.

Сучасні дослідження дискурсу вимагають інтеграції когнітивних і соціальних структур, що є його невід'ємними компонентами. Теун Ван Дейк розробив соціокогнітивний підхід до аналізу дискурсу, за допомогою якого враховуються всі різнопланові і суперечливі моменти дискурсивної діяльності людини [1, с. 66]. У критичному дискурс аналізі за Норманом Феркляфом, де головний фокус проводиться на мікроаналізі мовної взаємодії, є врахування таких категорії як: особи що ведуть комунікацію, почерговість мовлення комунікантів, використання пауз, інтонації та інших лінгвістичних компонентів [2]. Ментальний процес у критичному дискурс аналізі якщо і враховується то максимально опосередковано, оскільки думки і знання учасників не вважаються головним об'єктом дослідження. Відповідно і соціальний контекст розуміється тільки опосередковано.

Натомість, Ван Дейк вважає, що дискурс адекватно зрозуміти без урахування людської когніції і сприйняття неможливо. Дискурс це не лише мовленнєвий акт чи текст, це складний соціальний і когнітивний процес, у якому ментальні моделі індивідів взаємодіють із колективними

¹ Lesya Ukrainka Volyn National University, Ukraine

структурами знання [3]. У воєнному контексті дискурс набуває підвищеної інтенсивності: кожен акт спілкування стає не лише інформативним, а й ціннісно насиченим, сповненим емоцій та політичних конотацій. Як люди абсорбують, обробляють і продукують дискурс у своїй свідомості, спираючись на знання, досвід і певні оцінкові категорії – в цьому і полягає важливість соціокогнітивної дискурсології. У контексті російського повномасштабного вторгнення за допомогою аналізу Ван Дейка доцільно простежувати індивідуальне сприйняття війни та її трансформацію у колективну свідомість, що є конструктом, стабілізатором і каталізатором для побудови колективної свідомості різних суспільств.

Одним із ключових механізмів конструювання дискурсу у соціокогнітивному підході є дихотомія поділу на «своїх» і «чужих». Наративи страху, загрози, знелюднення ворога формують позицію «чужих», натомість героїчні образи, демократія і захист формують позицію «своїх». Український публічний дискурс після 24 лютого 2022 року демонструє радикальну поляризацію: Росія постає не просто як військовий противник, а як уособлення зла, репресій і геноциду; Україна – як носій гуманізму, свободи та європейської цивілізації. Важливим елементом у дискурсі російського вторгнення в Україну є «травма» як чинник формування колективної пам'яті. В дискурсі це поняття посідає певне особливе місце, оскільки певні події, наприклад звірства вчинені російськими військовими злочинцями в містах таких як Бучі, Ірпені, Маріуполі – фіксуються у ментальних моделях багатьох індивідів і одночасно активно артикулюються в медійному просторі. Подібно до того як Голокост став головним елементом пам'яті для європейської спільноти (українська включно), злочини в Бучі стали маркером історичної травми українського народу. Цей процес супроводжується дискурсивною ритуалізацією – використанням повторюваних мовних формул, наративів, візуальних образів, які консолідують націю навколо певної інтерпретації минулого. Таким чином, дискурс стає інструментом колективного горя і активізації суспільства.

Отже, формування індивідуального сприйняття війни створюється через когнітивні фрейми – ментальні структури, що організовують знання про реальність. Наприклад, наративи про «нацизм» в Україні, просуваються російською пропагандою і викликають когнітивний дисонанс у тих, хто має доступ до альтернативних джерел інформації. За допомогою критичного мислення і обізнаності встановлюється певна істина у свідомості людини, в даному випадку про невідповідність припису вище зазначеної ідеології до українського народу, через

особистий досвід та альтернативні джерела знань і інформаційне середовище. Однак, у споживачів цієї інформації з відсутністю будь-якої іншої альтернативи конструюються сенси нав'язані російською пропагандою.

У ширшому культурно-психологічному контексті важливо також згадати концепцію колективного несвідомого. Це поняття за К. Г. Юнгом, формується через архетипи та спільну пам'ять, що передаються з покоління у покоління. Це поняття зміцнюється через дискурсивні практики, що підкреслюють історичну боротьбу та культурну унікальність [4]. У формуванні колективного несвідомого українського народу важливу роль відіграють промови Володимира Зеленського. Він активно використовує стратегічне фреймування війни як боротьби добра і зла., використовуючи наративи адаптовані також і для західної аудиторії, оскільки апелює до базових гуманістичних цінностей.

Британсько-український дискурс у роки повномасштабного вторгнення Росії в Україну є яскравим прикладом того, як соціокогнітивні механізми трансформують індивідуальне сприйняття подій у спільне колективне знання та ідентичність. Аналіз промов Бориса Джонсона, Ріші Сунака і Кіра Стармера, британських прем'єр міністрів дозволить отримати важливі лінгвістичні дані відносно британсько-українського дискурсу під час російського вторгнення в Україну.

Таким чином, соціокогнітивний підхід дозволяє не лише аналізувати мовні практики, а й розуміти ймовірності політичного майбутнього, формування думок різних громадян всього всесвіту, а також сприяє покращенню критичного мислення у сучасному інформаційно-ненадійному світі.

Список використаних джерел:

1. Van Dijk, T. A. (2008). *Discourse and Context: A Sociocognitive Approach*. Cambridge University Press. 267 p.
2. Fairclough N. L. Critical Discourse Analysis / N. L. Fairclough, R. Wodak // *Discourse Studies : A Multidisciplinary Introduction*. London ; Thousand Oaks ; New Delhi : Sage Publications, 1997. Vol. 2. / ed. by T. A. van Dijk. P. 258–284.
3. Dijk T. A. van. Social Cognition and Discourse / T. A. van Dijk // *Handbook of Language and Social Psychology* / [ed. by H. Giles and W. P. Robinson]. Chichester : John Wiley, 1990. P. 163–183.
4. Jung, C. G. (1959). *The Archetypes and the Collective Unconscious*. Princeton University Press.